

Janis Stavrakakis*

Vesti iz grškega laboratorija: metafore, strategije in dolg v luči evropske krize

»Sadomazohistična govorica je zdaj prešla tudi v diskurz evrskega območja. [...] Slednji, z manjšimi dopolnitvami, ponuja obilo surovega materiala za moderno različico *Venere v krznu* Leopolda von Sacher-Masocha. 'Mario, dopustil si, da je italijanski proračunski primanjkljaj presegel 3% bruto domačega proizvoda.' 'Res je, gospodarica Angela, zaslužim si kazen za pomanjkanje fiskalne discipline. Prosim, ne skoparite z njo.' [...] Morda bi nam kak Freud ali Jung znal povedati, kaj se pravzaprav dogaja: zadeva namreč uhaja racionalni ekonomski analizi.«

The Guardian, 9. januar, 2012

Evropska kriza?

Čeprav se je začela v ZDA in čeprav ne gre spregledati njenih globalnih sistemskih vidikov, pa je »kriza« tako ali drugače postala zlasti in predvsem evropska kriza. Iz upravljanja s krizo se ta hip dejansko poraja nova Evropa. Ta nova Evropa je razpeta med despotskim, oligarhičnim trendom, ki prihaja iz centra in vsiljuje plaz varčevanja, ki mu ni para, in perifernimi upori, ki se pogosto spogledujejo z nacional(istič)nimi umiki ali skrajno desničarskimi, celo neonacističnimi izpadi; ob tem so na srečo pričele vznikat tudi nekatere progresivne alternative. Po zasedanju vrha EU decembra 2011, na katerem so sprejeli ustavne določbe o dolgu in primanjkljaju, je v *Guardianu* izšel članek z zgovornim (pod)naslovom: »Medtem ko se polega prah, vznika nova hladna Evropa pod vodstvom Nemčije. Po vrhu EU nas čaka žalostna unija glob, kazni, discipliniranja in tlečega resentimenta«.¹ Če se bo trend nadaljeval, Evropi grozi povratak k pozabljeni

¹ Ian Traynor, »As the dust settles, a cold new Europe with Germany in charge will emerge«, v: *The Guardian*, 9. 12. 2011, dostopno prek interneta: <http://www.guardian.co.uk/business/2011/dec/09/dust-settles-cold-europe-germany>.

dediščini *temačnega kontinenta*, če uporabim izraz Marka Mazowerja. Psihoanaliza nas je podučila, da ni potlačitve brez vrnitve potlačenega; ta vrnitev pa lahko privzame skrajno moteče, simptomatske oblike. Vsiljevanje čedalje bolj sadistične ortopedije krivde in demonizacije bo prej ali slej izzvalo simbolno in afektivno dinamiko izven vsake možne kontrole; ti procesi so deloma že v teku. Slavoj Žižek je v eni svojih zgodnjih angleških knjig zelo prepričljivo naslikal stereotipe, ki so tik pred razpadom nekdanje Jugoslavije prevladovali v javnem diskurzu in subjektivnih imaginarijih različnih etničnih skupnosti:

Vsaka nacionalnost si je omislila svojo mitološko pripoved o tem, kako jo drugi narodi prikraščujejo za dobršen del užitka, katerega posest bi ji omogočila živeti polno življenje ... Slovenci so prikraščani za užitek zaradi »južnjakov« (Srbov, Bošnjakov...), zaradi njihove pregovorne lenosti, umazanega ter hrupnega uživanja in zaradi zahteve po brezmejni gospodarski podpori, prek katere Slovincem kradejo njihovo dragoceno akumulirano bogastvo, ki bi Slovenijo sicer že zdavnaj popeljalo na raven Zahodne Evrope. Po drugi strani pa Slovenci s svojo nenaravno pridnostjo, skopostjo in sebičnimi kalkulacijami nenehno kradejo Srbom. Namesto da bi se prepustili preprostim ugodjem, ki jih ponuja življenje, Slovenci s trgovinskim profiterstvom, s ponovno prodajo tistega, kar so poceni kupili v Srbiji, perverzno uživajo v najdevanju vedno novih načinov prikraščanja Srbov za sadove njihovega trdega dela.²

Nadomestite Slovenijo z Nemčijo in njenimi tesnimi zaveznicami, Srbijo in Bosno pa s katero koli od držav PIIGS in dobili boste dobro predstavo o eksplozivnem potencialu resentimenta, ki ga neti trenutno krizno upravljanje.

Celo *mainstream* komentatorji, kot sta Jürgen Habermas in Ulrich Beck, soglašajo s tem, da je upravljanje s krizo znamenje nadaljnjega dramatičnega koraka v smeri despotskih, post-demokratskih premen EU.³ Ali evropske institucije torej

32

² Slavoj Žižek, *Tarrying with the Negative*, Duke University Press, Durham 1993, str. 204.

³ Cf. Ulrich Beck, »Créons une Europe des citoyens!«, v: *Le Monde*, 26. 12. 2011, dostopno na internetu: http://www.lemonde.fr/idees/article/2011/12/26/creons-une-europe-des-citoyens_1622792_3232.html; Jürgen Habermas, »Rettet die Würde der Demokratie«, v: *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 4. 11. 2011, dostopno prek interneta: <http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/euro-krise-rettet-die-wuerde-der-demokratie-11517735.html>; *id.*, »Europe's Post-democratic Era«, v: *The Guardian*, 10. 11. 2011, dostopno prek interneta: <http://www.theguardian.com/commentisfree/2011/nov/10/jurgen-habermas-europe-post-democratic>.

ne sledijo več progresivnim vrednotam, s katerimi navadno povezujemo Evropo po drugi svetovni vojni? Je »Evropa, kakršna je, [...] postala 'del problema'«,⁴ namesto da bi bila del rešitve? Grčija, ki je v zadnjih nekaj letih postala laboratorij »napredne« neoliberalne avtoritarnosti, ponuja odlično podlago, ki nam je lahko v pomoč pri odgovoru na nanizana vprašanja in ki lahko dejansko osmisli psihosocialne vidike omenjenih transformacij.⁵

Grški laboratorij: metafore, repertoarji in strategije

No, krize običajno pretresejo dominantne reprezentacije, naš občutek za kontinuiteto ter ustvarijo novo pripoved, s katerim se skuša regulirati družbeno vez, pogosto v prid predobstoječim družbenim hierarhijam. Po treh letih, kar smo jim podvrženi, jih gotovo lahko precej natančno orišemo. Pri tem merim zlasti na dominanten diskurz evropskih institucij, ki ga v Grčiji sprejemajo in v veliki meri reproducirajo tudi *mainstream* intelektualci in mediji. Če ta diskurz podvržemo genealoški preučitvi njegovega porajanja (pred in po izbruhu krize), potem opazimo, da je tudi sam zaznamovan z določeno iregularnostjo ali diskontinuiteto, ki se umešča – kam? Država, ki je vstopila v evrsko območje, gostila Olimpijske igre leta 2004 ter s tem požela brezpogojno mednarodno priznanje, država, ki je uresničevala politike EU in veljala za njenega prednostnega poslovnega partnerja na Balkanu, država, ki je bila cenjeno tržišče za evropska blaga (od donosnih poslov z orožjem in precenjenega sanitetnega materiala pa do luksuznih avtomobilov in visokotehnoloških proizvodov), je na nadvse neprizanesljiv in *eksemplaričen* način čez noč postala evropski *bolnik*, *bête noire*, tarča posmeha, obsojanja in disciplinskih prijemov.

Kartiranje diskurza, ki je odražal to velikansko disciplinsko operacijo, pognal v tek velikopotezen eksperiment iz nasilne družbene mobilnosti navzdol, iz neoliberalnega prilagajanja in prestrukturiranja, pokaže na proces ustvarjanja ter ohranjanja *sramu* in *krivde*, ki legitimira kaznovanje (v formi radikalnega obubožanja, rekordne brezposelnosti, likvidiranja delovnih in drugih socialnih pravic) in ki se opira v prvi vrsti na serijo dominantnih *metafor*. Po eni strani je videti, da se vse te metafore opirajo na *diskurz univerze*, torej na ekspertno

⁴ Étienne Balibar, »Our European Incapacity«, 2011, dostopno prek interneta: <http://www.opendemocracy.net/etienne-balibar/our-european-incapacity>.

⁵ Takšna perspektiva seveda še ne more ponuditi jasne interpretacije te kompleksne dinamike. A takšna interpretacija tudi ne more shajati brez nje.

vednost v Lacanovem pomenu; po drugi strani pa se zdi, da smo priča vrnitvi likov iz del Norberta Eliasa in Foucaulta: priča smo zdravniku in učitelju, ki znova privzemata pastoralno in biopolitično vlogo ter prakso »civiliziranja« in discipliniranja.

Operacija medicinske metafore je denimo jasno razvidna: kriza velja za resno bolezen, za rezultat inherentne družbene patologije; bojimo se »okužbe« ali »škodljivega vpliva«, predpisujejo se močna zdravila; zadeva spominja na eksperimentalno kemoterapijo, ki sicer ogroža življenje pacienta, a je edino zdravilo, ki mu lahko povrne moči – tako nekako gre ta argument. V dominantnem diskurzu pa opazimo tudi zelo tradicionalno pedagoško metaforo, v kateri se problem ali vzroke za krizo pripisuje določeni nezrelosti in/ali slabemu vedênju. Z Grčijo je treba ravnati tako kot ravnamo z zabušantskim otrokom, ki si zasluži kazen, saj ga bo ta spravila v red in hkrati služila kot svarilo drugim otrokom. Seznam je skorajda brezkraven, a poleg omenjenih *antropomorfnih* velja omeniti vsaj še *zoomorfno* metaforo. Moralni prezir, ki podžiga ta diskurz, je najbolj opazen v enačenju ljudi in živali, v retorični potezi, ki občutno obogati diskurzivni *repertoar* discipliniranja, ki je v teku: države južne Evrope so PIIGS (Portugalska, Italija, Grčija in Španija, z dodatnim »I-jem« za Irsko), manjka jim človeškosti, racionalnosti in dostojanstva. Odveč je dodati, da označevalec *pigs* [prašiči] asociira na *guinea pigs* [poskusne živali], s čimer diskurzivni topos velikodušno ponuja orodja za lastno kritično dekonstrukcijo.

Kakor koli že, prva raven kritične analize dejansko osvetli različne medicinske, pedagoške in celo zoološke metafore, ki so od samega začetka lastne institucionalnim diskurzom, ki odgovarjajo na krizo in posredujejo »rešitev«, ki jo ponuja tako imenovana Trojka.⁶ Pomembno je poudariti, da se je ta disciplinska operacija vsaj v prvih fazah opirala predvsem na pastoralno gojenje posebnega »ideala jaza«, s katerim se je moral identificirati vsak grški državljan, da bi tako zadostil evropskemu pogledu, velikemu Drugemu, ter bil naposled »vnovič sprejet« v evrsko družino »normalnih« držav članic. Dialektiko, ki je tu na delu, lahko dojamemo prek Lacanove predelave Freudovih konceptov idealnega jaza in ideala jaza. Kot zapiše Žižek:

⁶ Beseda označuje tako tri organizacije, ki od leta 2010 nadzirajo izvedbo sporazuma o finančni pomoči (Evropska komisija, Evropska centralna banka in Mednarodni denarni sklad), kakor tudi funkcionarje teh organizacij, ki na nekaj mesecev obiščejo državo, da bi ocenili njen »napredek« in sprostil sredstva.

Za opis dejavnika, ki sili subjekta v etično delovanje, Freud uporablja tri različne izraze: govori o idealnem jazu (*Idealich*), idealu jaza (*Ich-Ideal*) in o nadjazu (*Überich*). Te tri izraze navadno istoveti: pogosto zapiše *Ichideal oder Idealich* (ideal jaza ali idealni jaz), naslov tretjega poglavja knjižice *Jaz in ono* pa je »Jaz in nadjaz (ideal jaza)«. Lacan jasno razlikuje med temi tremi termini: »idealni jaz« označuje subjektovo idealizirano samo-podobo (podobo, v kateri sem si všeč in v kateri naj me vidijo drugi); ideal jaza je dejavnik, katerega pogled skušam ujeti s podobo mojega jaza, veliki Drugi, ki bedi nad menoj in me nagovarja, naj dam vse od sebe, ideal, ki mu sledim in si ga prizadevam udejanjiti; nadjaz pa je ta isti dejavnik v njegovem maščevalnem, sadističnem, kaznujočem vidiku.⁷

A pojdemo še en korak naprej. Kriza v teh narativih, v teh reprezentacijah ne nastopa le kot nevtralno dejstvo, kot enostavna prekinitev; rekonstruirana je kot velik *neuspeh*; a seveda ne kot *kateri koli* neuspeh. Ne govorimo o kolapsu sistema, o sistemskem neuspehu, pač pa o personaliziranem neuspehu. Ne gre za vprašanje »Kaj?«, pač pa »Kdo?«. Natanko tu se prične celoten proces *lokalizacije* in *individualizacije*, proces, ki o neuspehu – kot smo videli – pripoveduje z uporabo medicinskih, racionalističnih in moralističnih kategorij in tropov, ki tvorijo zelo značilno politično mešanico.

Zanimivo je, da ta *strategija* lokalizacije/individualizacije služi tako regulaciji odnosov med državami – vsakič se stigmatizira po eno državo in tako disciplinira ostale, nakar se stigmatizirani skupini pridruži nova država (PIIGS) –, kakor tudi odnosov med socialnimi/poklicnimi skupinami, med celimi generacijami in med posamezniki znotraj držav; v Grčiji, na primer, je ta strategija najprej služila demoniziranju javnih uslužbencev, nakar je zajela zasebni sektor itd. To potezo bi lahko interpretirali v okviru splošne politične tehnologije individualiziranja odgovornosti in krivde. Če posamezna država zaide v težave, razlog niso sistemske napake, pač pa je krivda za to pripisana izključno notranjim neuspehom in patologijam – kot se glasi argument; na podoben način se v posamezni državi drugo za drugo stigmatizira družbene skupine kot iracionalne in nemoralne, s čimer se minimizira njihov občutek sopripadnosti in razoroži odpor proti varčevalnemu plazu ter napadom na njihove pravice. Vsakdo je vse tja do individualne ravni odgovoren le sam zase: če si reven ali nezaposlen, potem je to pač tvoja lastna osebna krivda.

⁷ Slavoj Žižek, *How to Read Lacan*, Norton, New York, 2006, str. 70.

A ne smemo spregledati, da gre ta diskurz nevede zopet na roko kritični teoriji. Posredno legitimira psihosocialni pristop in s tem pravzaprav sleherni pristop, ki resno upošteva subjektivno raven: radikalno dekonstruira vse očitke »redukcionalizma«, ki običajno letijo na takšne pristope. Vsi ti kritični pristopi bi seveda morali zgrabiti priložnost, se zoperstaviti naivni strategiji individualizacije in pokazati, da se njeno delovanje opira na tehnologijo dominacije. Hkrati s tem bi kritični pristopi morali seči onkraj individualizma in na sofisticiran način zapopasti ireduktibilno dialektiko subjekta in oblastne strukture, hegemonie ureditve, velikega Drugega; kot bomo videli, je to lahko teren skupnega boja psihoanalitičnih in biopolitičnih pristopov.

Paradoksi (grškega) dolga

Pojdimo še en korak naprej in se vprašajmo: Kaj je *dokaz* grškega neuspeha, *simptom* grške bolezni? Kaj je neomajni dokaz za odgovornost Grčije, kje je vir njene krivde? Odgovor je preprost: *akumulacija dolga*. Dolg deluje kot *točka prešitja* vseh navedenih praks discipliniranja, kaznovanja in krivde. Toda, kako je mogoče, da toliko ljudi pristaja na tak tok dogodkov, če pa akumulacija dolga v pozno kapitalističnih potrošniških družbah velja za etično ravnanje? Drugače rečeno, kako je mogoče, da se je dolg čez noč preobrazil iz *dobrega* v *slabi* objekt (če uporabim terminologijo Melanie Klein), iz uspeha v neuspeh, za katerega so odgovorni čisto vsi (od držav do posameznikov) in je lahko nagrajen le z večnim trpljenjem?

36

Dejansko nam ne manjka dokazov za to, da sram in krivda vselej že tvorita dolgoročno predpostavko subjektivne infrastrukture in predhajata vsakokratni (kontingentni) zgodovinski pojavitvi. Očitno je, da je treba predpostaviti neke vrste predobstoječe nagnjenje, da bi lahko pojasnili dejstvo, da so se danes številni prisiljeni sramovati in čutiti krive zaradi (nacionalne, družinske ali osebne) zadolženosti, medtem ko se je te iste ljudi pred nekaj leti aktivno spodbujalo k akumulaciji kreditov in dolga, da bi lahko trošili, konzumirali in uživali – takrat so se čutili krive le tisti, ki niso dohajali posplošenega/demokratiziranega duha *conspicuous consumption*, »pozornost zbujujoče porabe«. Omenjeno nagnjenje v tem oziru ni odvisno od posameznih (razlikujočih se in morda celo protislovnih) vsebin. Jasno postane, da sta kredit in dolg povezana z nečim, kar daleč presega ekonomijo in v temelju zadeva formacijo subjektov.

Knjiga Maurizia Lazzarata *Proizvajanje zadolženega človeka* ponuja razsvetljuječ vpogled v to, kako je hegemonizacija ekonomskega vedënja z dolgom/kreditom pričela proizvajati učinke, ki občutno presegaajo polje ekonomije. Zakaj? Natanko zato, ker dolg »deluje kot stroj za ‘plenjenje’ ali ‘izčrpavanje’ družbe kot celote, kot instrument makroekonomskega odrejanja in upravljanja in kot dispozitiv za novo porazdelitev dohodkov. Deluje tudi kot dispozitiv produkcije kolektivnih in individualnih subjektivitet ter ‘vladanja’ nad njimi«. ⁸ Epicenter tega delovanja je prav domena subjektivnosti: »Dolg vzgaja, kroti, proizvaja, modulira in modelira subjektiviteto«. ⁹ Menim, da bi bilo nadvse produktivno, če bi Lazzaratovemu videnju te produkcije neoliberalnih form subjektivnosti dodali še psihoanalitičen zasuk. ¹⁰

Če pa takšna subjektivna konstrukcija deluje na osnovi (nemožne) podmene o *dolžnosti, sramu in krivdi* ter njihovi politični regulaciji, potem je smiselno vzeti na znanje tudi vidik psihoanalize, ki v teh istih operacijah prepoznava utemeljivne geste moderne subjektivnosti znotraj obstoječe civilizacije. Dejansko nas je že Freud opozoril na dejstvo, da sta občutka dolžnosti in krivde neposredno povezana s posebno ureditvijo in dinamiko razmerja med različnimi psihičnimi registri ali instancami, kot so jaz, nadjaz in ideal jaza. ¹¹ Na tej točki je pomembno poudariti, da delovanje nadjaza privzema raznotere oblike, ki jih je mogoče zvesti na dve poglavitni različici: na prohibitivno in brutalno (Freud), kakor tudi na permisivno in spodbujevalno (Lacan). Če lahko »občutek krivde (in občutek manjvrednosti) [...] pojmujeemo kot izraz napetosti med jazom in idealom jaza« ¹² in če »[n]apetost med zahtevami vesti in delovanjem jaza pride do izraza kot *občutek krivde*«, ¹³ pa ta formalna struktura ne določa vnaprej vsebine teh zahtev ali njihove usmeritve. Lacan je bil dejansko prvi, ki je poudaril plastičnost te

⁸ Maurizio Lazzarato, *Proizvajanje zadolženega človeka: esej o neoliberalnem stanju*, prev. Suzana Koncut, Maska, Ljubljana 2012, str. 33.

⁹ *Ibid.*, str. 42.

¹⁰ Lazzaratova knjiga je seveda ambivalentna v svojem vrednotenju psihoanalize. Omenja jo mimogrede in na precej antinomičen način; najprej v pozitivnem, nato v negativnem smislu. Pripozna pa konceptualni in analitični pomen Freudovega nadjaza (*ibid.*, str. 103).

¹¹ Cf. Sigmund Freud, »Množična psihologija in analiza jaza«, prev. Rapa Šuklje, v: *id.*, *Spisi o družbi in religiji*, DTP, zbirka Analecta, Ljubljana 2007, str. 251–319; Sigmund Freud, »Jaz in ono«, prev. Ivo Štandeker, v: *id.*, *Metapsihološki spisi*, Studia humanitatis, Ljubljana 2012, str. 295–349.

¹² Sigmund Freud, »Množična psihologija in analiza jaza«, str. 308.

¹³ Sigmund Freud, »Jaz in ono«, str. 324.

strukture, ko je (potrošniško) zahtevo »Uživaj!« povezal z nadjazom: »Nadjaz je imperativ užitka – *Uživaj!*«¹⁴

Iz vsega navedenega lahko sklenemo, da tako vsiljevanje *akumulacije dolga* – ta osrednji moralni imperativ »družbe zaukazanega uživanja«,¹⁵ kot jo je imenoval Todd McGowan, imperativ drugega duha kapitalizma¹⁶ –, kot tudi *stigmatizacija in kaznovanje* zadolženosti – nasilen povratak v »družbo prepovedi« – konstituira notranja in obenem antitetična momenta istega mehanizma konstrukcije subjektov v službi neoliberalnega naddoločanja družbene vezi. In stvar deluje v obe smeri. V prvi vrsti ne gre pozabiti, da lahko gesta odrekanja užitku v vsaki družbi prepovedi »ustvari lasten presežni užitek«, tako da je »nadjazovska zapoved uživanja immanentno prepletena z logiko žrtvovanja: obe skrajnosti se vzajemno podpirata in tvorita začaran krog«. ¹⁷ In seveda tudi obratno: potrošniška zapoved uživanja nikoli ne privede do obljubljenе osvoboditve, s tem pa se zapoved uživanja izkaže zgolj za »bolj pretanjeno formo prepovedi«. ¹⁸ Nadjazovska infrastruktura je torej v prvi vrsti tista, ki spodbuja premene iz ene v drugo modalnost.

Na raznovrstnih ravneh (različnih duhov kapitalizma, različnih modalnosti nadjaza, različnih odnosov do dolga in zadolženosti) prihaja do nenehnega izmenjevanja razcepov in vzajemnega prepletanja. Kar se sprva kaže kot antitetično, kot pravi etično-politični spopad konkurenčnih modelov, in kar sprva zaznamuje nepresegljivi horizont možnega, prikriva *ekstimno* nadjazovsko razmerje vzajemnega prepletanja, ki ustvarja en sam bipolarni sistem dominacije. Giorgio Agamben je v svoji nedavni knjigi *Kraljestvo in slava* dejansko razvil podoben argument, ki si je prizadeval za dekonstrukcijo etabliranih polarnosti. Agamben vztraja, da oblast lahko deluje le v *dvojnem modusu*, tako da konstituira/priзнаva zareze in jih obenem poskuša zaceliti; tako delujejo tudi fantazme v psihoanalizi. Kraljestvo (transcendentna suverenost, politična teologija) in Vlada (immanentna oikonomija, ekonomska teologija) »tvorita dvojni stroj, ki je prizori-

38

¹⁴ Jacques Lacan, *Še*, prev. Slavoj Žižek et al., DTP, zbirka Analecta, Ljubljana 1985, str. 7.

¹⁵ Todd McGowan, *The End of Dissatisfaction? Jacques Lacan and the Emerging Society of Enjoyment*, SUNY Press, Albany 2004.

¹⁶ Za podrobno analizo te zveze gl. Janis Stavrakakis, »Symbolic Authority, Fantasmatic Enjoyment and the Spirits of Capitalism: Genealogies of Mutual Engagement«, v: *Lacan and Organization*, ur. Carl Cederström in Casper Hoedemaekers, MayFlyBooks, London 2010, str. 59–100.

¹⁷ Slavoj Žižek, *How to Read Lacan*, str. 81.

¹⁸ Todd McGowan, *The End of Dissatisfaction?*, str. 39.

šče kontinuirane separacije in artikulacije«. ¹⁹ Od tod pomembnost preučevanja oblik njunega razmerja ter operacij in od tod pomen preusmeritve pozornosti od enega ali drugega preučevanega sistema h koreografiji njunega prepletanja.

Kaj pa, če podobno velja tudi za boj med varčevanjem in trošenjem, za povratek asketske prepovedi in njen spopad z zapovedanim uživanjem, za spodbujanje kreditiranja/dolga ter za njegovo stigmatiziranje in kaznovanje, ki se ga navadno portretira kot spopad dveh antitetičnih alternativ? Kaj pa, če ta radikalni razcep prikriva nihajočo recipročno koordiniranje, paradoksen preplet? Tekom zgodovine so bili tako sinhrono kot diahrono uporabljeni različni načini reguliranja želje in družbene hierarhije, ki segajo od prepovedi, ki je lastna zakonom proti razkošju, in asketske morale pa vse tja do posrednega nadzora, ki je na delu v pozivu k uživanju. In medtem ko je videti, da se generalni trend nagiba v smeri prenosa modela vsiljenega uživanja na širše množice, pa po potrebi stalno prihaja na pomoč tudi etika žrtvovanja. To je poanta, ki jo je že leta 1880 podal Paul Lafargue:

G. Thiers je v okrilju Komisije za osnovno šolanje iz leta 1849 dejal: »Rad bi, da bi bil vpliv duhovščine vsemogočen, kajti računam nanjo, da bo razširjala tisto dobro filozofijo, ki uči človeka, da je na svetu zato, da trpi, ne pa one druge filozofije, ki narobe pravi človeku nasprotno: 'Uživaj.'«²⁰

Videti je, da ga. Merkel ni nič drugega kot sodobni pridigar te »dobre filozofije«, kot je bil to v ZDA dvajsetih in tridesetih let 20. stoletja Andrew Mellon.²¹

Iz tega velja povleči začasen sklep, da trenutno upravljanje z dolžniško krizo s psihosocialnega vidika vključuje kontinuirano dialektiko subjektivnosti in družbene vezi, ki je posredovana z nadjazom in ki se poslužuje preizkušenih tehnologij dominacije, s katerimi navidezno ambivalenco in protislovje (spodbujanje akumulacije dolga in kaznovanje) uspešno sublimira v preplet, ki vzdr-

¹⁹ Giorgio Agamben, *The Kingdom and the Glory: For a Theological Genealogy of Economy and Government*, Stanford University Press, Stanford 2011, str. 99.

²⁰ Paul Lafargue, »Pravica do lenobe«, prev. Braco Rotar, v: *Boj proti delu* (zbornik), Univerzitetna konferenca ZSMS, zbirka Krt, Ljubljana 1985, str. 49.

²¹ Argument je podrobno razvit v: Janis Stavrakakis, »Beyond the Spirits of Capitalism? Prohibition, Enjoyment and Social Change«, v: *Cardozo Law Review*, 33. zv., št. 6, 2012, str. 2289–2306.

žuje dominanten vladajoči blok. Implicitna nadjazovska infrastruktura je vladajočemu bloku ekonomije dolga omogočila, da zadnjo finančno krizo izrabi »kot priložnost za poglobitev in razširitev logike neoliberalnih politik« in da konca izpelje program, »katerega celovita uveljavitev je že od sedemdesetih let njegova fantazma: znižati plače na minimum, ukiniti socialne storitve in tako socialno državo postaviti v službo novih 'podpirancev' (podjetij in bogatašev) ter vse privatizirati«. ²²

Nova faza?

In kam pelje vsa ta koreografija? Obravnavali smo proces ustvarjanja in ohranjanja sramu in krivde, ki služi legitimaciji kaznovanja in »reform«, ki sprva daje prednost polju reprezentacije (moralističnemu umovanju, ki je implicirano v seriji metafor in diskurzivnih strategij), da bi manipuliral z dialektiko idealnega jaza in ideala jaza. *Kaj pa, če – vse bolj – drži tudi nasprotno? Morda je tudi brutalnost in nesmiselnost kaznovanja ter njegova univerzalna aplikacija, ki presega vsako razumno argumentacijo, tisti moment, ki dolg čez noč pretvori iz pozitivnega v negativnega, iz dobrega v slabi objekt. Paradokсно, toda hujša in manj zaslužena, kot je kazen, laže je sprejeta. Drugače rečeno: kaj pa, če biopolitična performativnost kaznovanja preteklemu ravnanju retroaktivno pripiše stigma ekscesne, nemoralne, iracionalne patologije? Videti je namreč, da kazen retroaktivno proizvede krivdo, pri čemer skorajda zaobide sleherno odgovornost.* Le tako lahko še naprej deluje tudi potem, ko se razblini še zadnji dozdevek argumentiranosti, čemur smo trenutno priča v Grčiji. Jasno je, da gre tu za mehanizem, ki od nekega trenutka dalje deluje predvsem s sredstvi bolečine, za mehanizem, ki po Lazzaratu deluje s sredstvi »mnemotehnikne krutosti«, ki obljubo poplačila dolga vpiše v telo samo. ²³ Rečeno s Shakespearom: da bi ta oblastna struktura lahko proizvedla presežek nesmiselnega obupa, zaradi katerega jo fatalistično sprejmemo, je potrebno iztrgati funt mesa, odsekati ud ²⁴ – takšna je ta logika.

40

Medtem ko je vsiljevanje varčevalnega plazua v prvih fazah vključevalo in se opiralo na njegovo smiselno paketiranje, na okrasitev z ideološkim pomenom, ki je omogočal minimum hegemonie privolitve – utemeljene na strahu, odgovornosti,

²² Maurizio Lazzarato, *Proizvajanje zadolženega človeka*, str. 32 in 10.

²³ *Ibid.*, str. 44.

²⁴ *Ibid.*, str. 47.

moralizmu in demonizaciji –, pa v zadnjem obdobju več indicev kaže na prehod v novo fazo, ki sicer ni tuja poznavalcem dolge zgodovine razmerij oblasti. Odločanje se je postopoma prenehalo opirati na kakršen koli konkreten ter smiseln temelj in se je nasploh odreklo prizadevanju po privolitvi – celo tisti, ki jo je prej dosegalo s sredstvi strahu in z izsiljevanjem, z manipuliranjem idealnega jaza in ideala jaza. Ostaja le še brutalno vsiljevanje, nadjaz v svoji najbolj maščevalni, sadistični upodobi, »zreduciran na nekaj, česar ni mogoče niti izraziti, na *Moraš*, kar tvori govor, oropan vsega pomena«. ²⁵

V zadnjih nekaj mesecih smo lahko zaznali mnoge indice tega premika. Podal bom tri primere, pri čemer se bom omejil le na tiste, ki so v grški javni sferi postali *vsakdanji*, torej na tiste, s katerimi se dozdevno – in paradokсно – vsi strinjajo. Najprej naj omenim široko publicirano »napako« Mednarodnega denarnega sklada, ki se je »uštel« pri izračunu učinkov ukrepov v zvezi s padcem BDP-ja. ²⁶ V luči tako presenetljivega priznanja podcenitve učinkov s katastrofalnimi posledicami za grško gospodarstvo in sledeč pozivom z vseh političnih strani k omiljenju trenutnih politik, se je Trojka še naprej držala vodila Christine Lagarde: »Implementacija, implementacija, implementacija!« Enaka mera brutalnega nihilizma je zaznamovala še en nedavni dogodek. Trojka je vsilila enormen dvig cen kurilnega olja, kar je imelo za posledico padec njegove porabe, ko je večina Grkov preživela zimo brez centralnega ogrevanja, gozdovi v okolici urbanih področij pa so utrpeli veliko škodo, ko so obupani prebivalci skušali ogreti svoje družine; v mestih se je posledično drastično poslabšalo tudi ozračje, ko so ljudje obupano zažigali vse, kar jim je prišlo pod roke, da bi se pogreli. Kadar koli se je v javnosti pojavil očitek, da je dvig davčnih prihodkov dejansko zanemarljiv ali da ga sploh ni, medtem ko situacija čedalje bolj spominja na humanitarno katastrofo, se je odgovor vsakič znova glasil, da se tu ne da nič spremeniti. Zakonodaja je še vedno v veljavi, ²⁷ pa čeprav z izjemo nadjazovske brutalnosti nima nobene druge podpore. Nedavna odločitev, da se ukine grška javna radiotelevizija ERT, povsem nepričakovana in nasilna zatemnitev ekranov, ki je šokirala mednarodno skupnost in skupaj z veliko politično krizo izzvala takojšnje reakcije ljudstva, je le še poudarila nihilizem, ki je značilen za

²⁵ Jacques Lacan, *The Seminar of Jacques Lacan. Book I: Freud's Papers on Technique, 1953–1954*, Norton, New York 1991, str. 102.

²⁶ Cf. Olivier Blanchard in Daniel Leigh, »Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers«, delovno gradivo Mednarodnega denarnega sklada, 2013.

²⁷ To pišem 4. julija 2013.

prevladujoče politike, ki se jih ta hip vpeljuje pod okriljem evropskih in mednarodnih institucij.²⁸

Ni več bolezen tista, ki upravičuje (grenko) zdravljenje; ni več krivda tista, ki upravičuje (strogo) kaznovanje. Zdravljenje je avtonomizirano, kot tako pa močno zadeva tako bolne kot zdrave; vsi so krivi in si zaslužijo kazen, pogosto brez najmanjšega in kakor koli prepričljivega opravičila. Tu se nemara srečamo z nadjazom v najčistejši obliki, z nadjazom v njegovi »nesmiselni, slepi obliki čistega zapovedovanja in preproste tiranije«. ²⁹ Srečam se

z okrutnim in nenasitnim dejavnikom, ki me bombardira z nemogočimi zahtevami in ki se posmehuje mojim neuspehim poskusom, da jim zadostim, z dejavnikom, v očeh katerega me poskus zatora mojih »grešnih« teženj in poskus zadostitve njegovim zahtevam delata še bolj krivega. Staro cinično stalinistično vodilo, ki zadeva obdolžence v režiranih procesih, ki se izrekajo za nedolžne (»bolj ko so nedolžni, bolj si zaslužijo biti ustreljeni«), predstavlja nadjaz v čisti obliki.³⁰

Ali ta odkriti obrat v sadizem naznanja triumf ali pa propad implementiranih politik, ta hip ni mogoče napovedati. A v kolikor ta postopna, a radikalna premena v tehnologijah dominacije, ki smo ji sledili, v dobršni meri rezultira iz in nastopa proti različnim ljudskim odporom in pritiskom, signalizira točko preobrata, ki bo v veliki meri zaznamoval našo (demokratsko ali avtoritarno) prihodnost, tako v Grčiji kot v Evropi.

Prevedel Simon Hajdini

²⁸ Za podrobnejšo analizo te nove faze in incidenta z ukinitvijo radiotelevizije gl. Janis Stavrakakis, »Brutal Nihilism«, v: *Chronos*, št. 2, 2013, dostopno prek interneta: <http://www.chronosmag.eu/index.php/y-stavrakakis-brutal-nihilism.html>.

²⁹ Jacques Lacan, *The Seminar of Jacques Lacan. Book I: Freud's Papers on Technique*, str. 102.

³⁰ Slavoj Žižek, *How to Read Lacan*, str. 80.